

UDC: 336.22

DOI: [10.31499/2616-5236.3\(28\).2024.317887](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(28).2024.317887)

*Liudmyla Momotiuk, National Academy of Statistics, Accounting and Audit
Doctor of Science in Economics, Professor, Professor of Department of Finance,
Banking and Insurance*

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ЇЇ ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ TAX POLICY OF UKRAINE: ITS EFFICIENCY AND IMPACT ON ECONOMIC DEVELOPMENT

Анотація: Податкова політика відіграє важливу роль у забезпеченні стабільного розвитку економіки. Її ефективність вимірюється рівнем податкового навантаження на економіку. Оскільки держави стикаються з вічною проблемою розподілу ресурсів, важливим є забезпечити збалансованість податкового навантаження, яка враховує інтереси як платників податків, так і держави. У статті проаналізовано рівень податкового навантаження, оцінено ефективність податкової політики у відповідності до критеріїв, обґрунтовано критерій «економічна ефективність», що передбачає мінімізацію негативного впливу податків на економіку.

Abstract: Tax policy has an important role in ensuring stable economic development. The effectiveness of tax policy is measured by the level of tax burden on the economy. Since states face the eternal problem of resource allocation, it is important to ensure a balanced tax burden that takes into account the interests of both taxpayers and the state, and will contribute to stimulating economic development. The article analyzes the level of tax burden using various methods, assesses the effectiveness of tax policy in accordance with the criteria, and substantiates the criterion of "economic efficiency", which involves minimizing the negative impact of taxes on the economy.

The article concludes that changes to tax legislation can be made several times a year, which negatively affects the investment climate and economic growth. The largest number of changes in 2022 is 30. The reason is the full-scale invasion, which forced the authorities to reconsider tax policy in order to increase budget revenue and maintain economic stability in the country.

The results of the assessment of the compliance of tax policy with the criteria of efficiency indicate that the tax policy of Ukraine was effective according to the

criteria of flexibility and social justice, but experienced significant problems during the analysis of fiscal sufficiency, stability, economic efficiency due to the impact of the war. The low fiscal efficiency is a key problem in the effectiveness of tax policy. It is characterized by a high level of unemployment and the growth of the shadow economy, especially after a full-scale invasion. To eliminate these problems, it is necessary to strengthen the fight against unemployment, improve the stability of tax legislation and introduce progressive tax rates.

Keywords tax policy, efficiency criteria, economy, tax burden, economic efficiency, state policy, investment attractiveness, tax culture

Ключові слова: податкова політика, критерії ефективності, економіка, податкове навантаження, економічна ефективність, державна політика, інвестиційна привабливість, податкова культура

Постановка проблеми.

Ефективність податкової політики є ключовим фактором для забезпечення сталого економічного розвитку та фінансової стабільності держави. Вона визначає здатність держави мобілізувати достатні фінансові ресурси для виконання своїх функцій, одночасно створюючи сприятливі умови для економічної діяльності та соціального розвитку. В умовах постійних змін у світовій економіці, технологічному розвитку та соціальних потребах, питання оптимізації податкової політики та підвищення її ефективності набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Видатні українські економісти активно досліджують проблеми оподаткування, все більше зосереджуються на пошуку оптимального балансу між фіскальною функцією податків та їхнім регулюючим впливом на економіку: Андрущенко В. [7], Гречко А.[9], Носевич В. [8], Таранов І.[10], Руденко В.В.[5], та інші. Їхні дослідження спрямовані на аналіз податків як основного

джерела доходів державного бюджету, забезпечуючи фінансування державних програм та соціальних виплат. Але з іншого боку, податкова система може суттєво впливати на інвестиційну активність, споживчий попит, розподіл доходів та інші макроекономічні показники. Тому обґрунтування її ефективності є важливим напрямом наукових досліджень.

Мета статті полягає в обґрунтуванні підходів до визначення ефективності впливу податкової політики на розвиток економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Один зі способів вимірювання ефективності податкової системи - це рівень податкового навантаження на економіку. Його оптимальне значення сприяє розвитку економічних процесів та спрощує направлення вивільнених коштів на розширення виробництва та стимулювання інвестиційних ініціатив. Структура податкових надходжень і загальний рівень податкового навантаження на економіку країни залежать від

різноманітних факторів, включаючи ступінь розвитку ринкової економіки, рівень соціально-економічного розвитку, а також внутрішню та зовнішню політику держави. Однак, важливою є збалансованість цього навантаження, яка враховує інтереси як платників податків, так і держави, та сприяє стимулюванню економічного зростання та забезпеченню соціальної справедливості.

Рівень податкового навантаження в Україні за різними методиками на основі статистичних даних наведено в Таблиці 1.

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що загальний рівень податкового навантаження протягом 2018–2023 років відзначається незначними змінами, коливаючись від 34,1 % до 33,0 % ВВП. Це означає, що третя частина зароблених коштів спрямовується на оплату податків та зборів на користь держави з боку суб'єктів підприємницької діяльності та населення. У той же час, рівень податкового навантаження (без врахування внесків до позабюджетних фондів) протягом цього періоду знизився з 27,76 % до 25,88 %.

Таблиця 1

Рівень податкового навантаження в Україні за 2018–2023 рр.

Показники	Роки					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1. Податкові надходження до зведеного бюджету, млрд грн	986,3	1070,3	1136,7	1453,8	1343,2	1638,0
2. Валовий внутрішній продукт (у фактичних цінах), млрд грн	3558,7	3974,6	4194,1	5459,6	5191,0	6537,8
3. Рівень податкового навантаження (без ЄСВ), %	27,72	26,93	27,10	26,62	25,88	25,05
4. Надходження ЄСВ, млрд грн	228,0	273,5	294,4	349,0	425,3	478,1
5. Загальний рівень податкового навантаження (з ЄСВ), %	34,1	33,8	34,1	33,0	34,1	34,0

Джерело: побудовано автором за даними: [1]

Слід відзначити, що на загальний рівень податкового навантаження, крім загальнодержавних та місцевих податків та зборів, значний вплив мають надходження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. У підприємницькій сфері єдиний внесок спричиняє значний фіскальний тиск на фонд оплати праці. Хоча єдиний внесок не є податковим платежем, вважається доцільним враховувати його при

розрахунку рівня податкового навантаження. Значна відмінність між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування єдиного внеску спостерігається на рисунку 1.

Аналіз податкового навантаження в Україні, здійснений графічним методом, показав стабільну динаміку. Найменший розмах між значеннями загального рівня податкового навантаження та рівня без урахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування (ЄСВ) спостерігався у 2018 році, а найбільший - у 2023 році. Отже, збільшення податкового навантаження на платників податків у 2023 році відбулося переважно за рахунок зростання надходжень ЄСВ.

Руйнування виробничих потужностей та інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів

постачання і збуту продукції, тимчасова окупація окремих територій, міграція та внутрішнє переміщення населення України призвели до значних економічних втрат. Незважаючи на це, платники податків продовжують активно підтримувати державу, надійно сплачуючи податки у складні воєнні часи

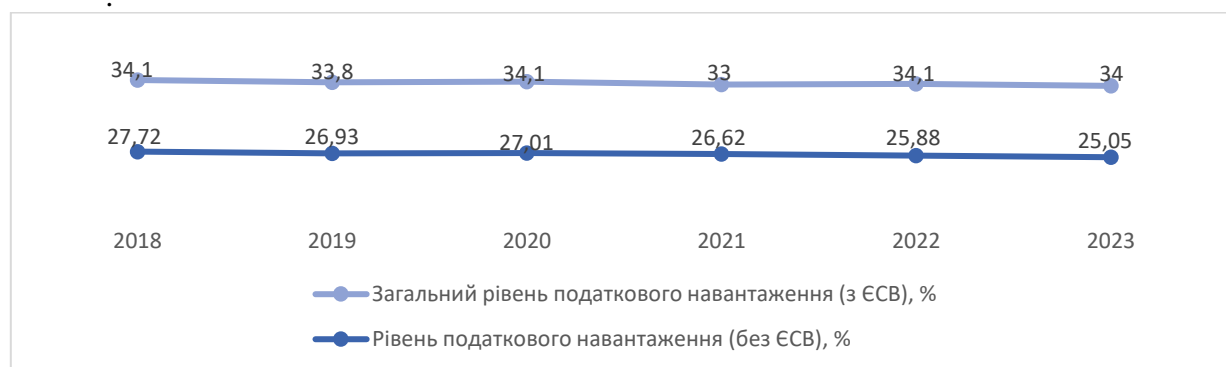

Рис. 1. Динаміка рівня податкового навантаження в Україні за 2018–2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[1]

Оцінимо податкову політику у відповідності до критеріїв за ефективності: фіскальна достатність; економічна ефективність; соціальна справедливність; стабільність; гнучкість. Хотілося б зазначити, що реальному житті неможливо розглядати фіскальну достатність, економічну ефективність та соціальну справедливність як окремі, не пов'язані між собою поняття. Ці

три аспекти тісно переплетені та взаємозалежні, впливаючи один на одного.

Фіскальна достатність - це один із фундаментальних принципів податкової системи України, закріплений у статті 4 Податкового кодексу. Він ґрунтується на ідеї встановлення податків та зборів таким чином, щоб забезпечити збалансованість між витратами бюджету та його надходженнями.

Таблиця 2

Порівняння доходів і видатків зведеного бюджету України за 2021-2023 рр.

Показники	Роки		
	2021	2022	2023
Доходи	1662,2	2196,3	3104,6
Видатки	1844,3	3043,5	4440,9
Дефіцит	-182,1	-847,2	-1 336,3

У зв'язку з військовими діями в країні стався суттєвий спад економіки та ділової активності платників податків. Через

масштабну міграцію населення держава втратила велику частку грошей, оскільки саме громадяни фінансують державу. Тільки у 2022

році за кордон виїхало більше 3 000 000 людей. Також на доходи держави дуже негативно вплинуло руйнування енергетичних об'єктів інфраструктури, металургійних комбінатів, нафтопереробних заводів. За період з 2022 по 2023 роки, в Україні закрито близько 1260 аграрних підприємств, зруйновано понад 200 заводів, а прямі збитки по інфраструктурі склали приблизно 600 млрд. доларів. Одне з найбільших зруйнованих підприємств у Європі з виробництва сталі та чавуну «Азовсталь» приносить доходу у рік близько 50,6 млрд грн, та забезпечував близько 10,7 тисяч робочих місць. Також державне підприємство «Антонов», був одним з двох українських підприємств авіабудування. Він приносить близько 8 млрд грн у рік, та мав близько 9 тисяч працівників. У 2023 році постраждало 50% енергетичної інфраструктури, що негативно вплинуло на доходи і видатки. Через зменшення можливостей для виробництва електроенергії, значно зменшився експорт, що негативно вплинуло на

дохідну частину. Для відбудови знадобилась значна частина бюджету, що у свою чергу збільшило видатки. Міжнародна допомога і можливі кредити хоч і врятували ситуацію з відновленням енергетичної інфраструктури, але створили боргове навантаження на державу, що потребує виплати у майбутньому. У період війни дуже зменшилась кількість робочих місць, що призвело до безробіття і є причиною, чому досі відбувається відтік населення за кордон.

Граничними межами бюджетного дефіциту, згідно з «Пактом про стабільність і зростання» є 3% від ВВП країни. У 2023 році дефіцит бюджету склав 17,7%, що значно перевищує допустиму норму і вказує на те, що податкова система є неефективною.

За аналізований період бюджет отримувал недостатньо податкових надходжень, що вплинуло на коефіцієнт покриття і у 2023 році він становив - 0,699, це у свою чергу доводить, що критерій фінансової достатності у 2023 році виконується не повністю (рис. 2).

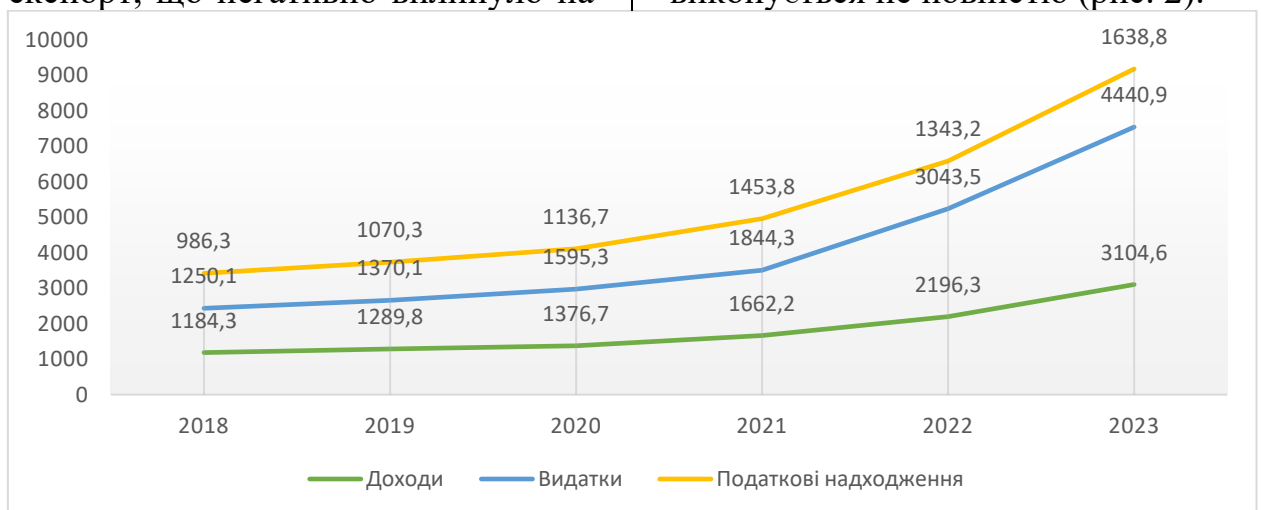

Рис. 2. Порівняння доходів і видатків зведеного бюджету України за 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними:[2]

Критерій «економічна ефективність» передбачає мінімізацію негативного впливу податків на економіку. У період 2022-2023 років, Україна зазнала значних потрясінь у зв'язку з війною. В 2022 році валовий внутрішній продукт країни скоротився на 29,1%, що стало найглибшим річним падінням за усю історію України. У наслідок руйнування інфраструктури, блокування морських портів росією, значно зменшився експорт і спад становив близько 42,2%. Для досягнення високого рівня

економічної ефективності, необхідна стабільність в країні, відновлення інфраструктури та можливі подальші реформи. Хоча у 2023 році ситуація трішки покращилась, економічно ефективною нашу країну поки що важко назвати.

Рейтинг Doing Business, який спільно складають Світовий банк та аудиторська компанія PricewaterhouseCoopers, є одним із найвідоміших інструментів для оцінки інвестиційної сприятливості податкової політики країн світу.

Таблиця 3

Інвестиційна привабливість податкової політики України

Індикатор	Україна	Європа та Центральна Азія	Краща країна по результату
Податки (кількість в рік)	5	16.5	3 (Гонконг, Китай)
Час (в рік) витрачений на адміністрування	327.5	218.4	50 (Естонія)
Загальна ставка податків та зборів (% від прибутку)	37.8	33.1	18.47 (32 економіки)
Індекс процедур після здачі звітності та сплати податків (0-100)	85.95	65.20	99.38 (Естонія)

Джерело: побудовано автором за даними: [5]

Згідно з наведеними даними, податкова політика України характеризується проблемами, що завадять веденню інвестиційної діяльності, а саме складність адміністрування податків. Українські підприємства витрачають 327,5 годин на рік на обчислення та сплату податків, що є одним із найвищих показників у світі. Це робить ведення бізнесу в Україні надзвичайно обтяжливим та неефективним.

Крім того, більшість українців не володіють інформацією про те, скільки вони сплачують податків. Проведені дослідження у 2020 році Київським міжнародним інститутом соціології, показали, що з 2000

опитуваних жоден не зміг дати правильну відповідь на 5 питань, а 42% дали відповідь лише на одне питання [3].

Представлений рисунок 3, ілюструє загальний показник обізнаності громадян.

Низький рівень податкової культури населення може значно вплинути на ефективність податкової політики. Наприклад, громадяни, які не розуміють важливості сплати податків, можуть ухилятися від них, що негативно впливає на рівень податкових надходжень. Також, якщо малозабезпечені верстви населення недостатньо обізнані у своїх правах на соціальну підтримку, може

виникати соціальна нерівність.
Недовіра до податкової системи

може виникати через незнання
податкової системи.

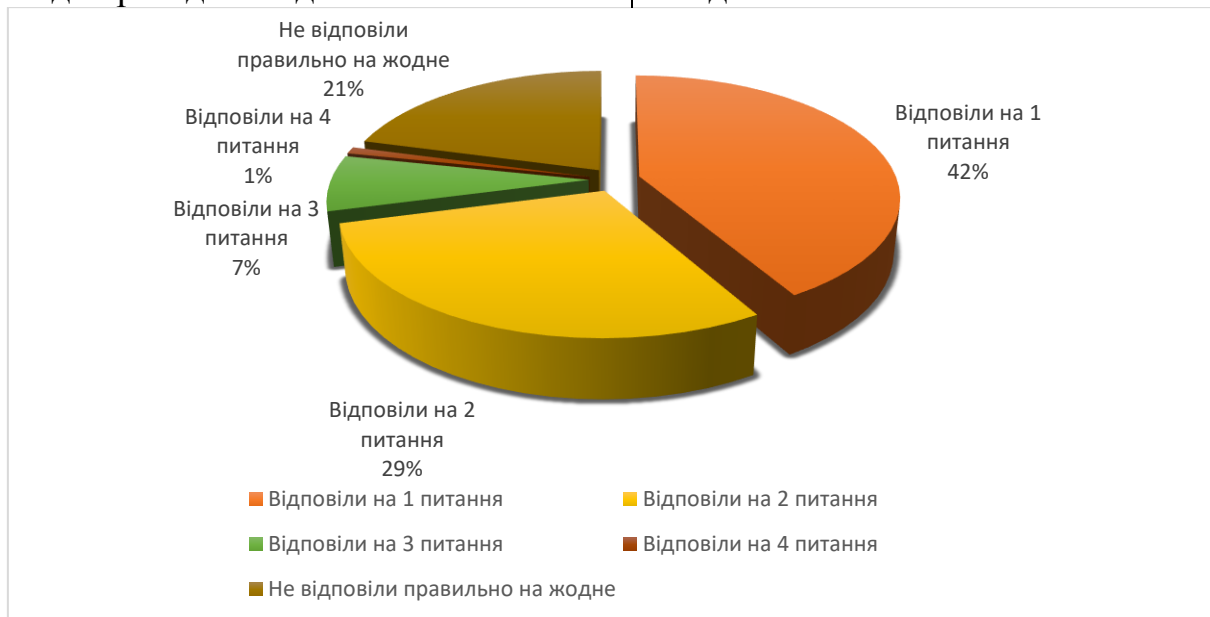

Рис. 3. Загальний показник обізнаності громадян щодо податкової системи
Джерело: побудовано автором за даними: [3]

Покращити податкову обізнаність громадян можна завдяки прозорості податкових процесів та доступних інформаційних ресурсів.

Соціальна ефективність податкової політики – це складний, багатогранний концепт, який оцінює вплив податкової системи на добробут населення. На відміну від фіскальної ефективності, яка фокусується на наповненні бюджету, соціальна ефективність прагне виміряти справедливість та результативність податкової системи з точки зору соціальних потреб громадян [4].

Соціальні видатки - це категорія бюджетних видатків, спрямована на забезпечення соціального захисту та добробуту

населення. Виділяють три підходи до визначень функцій видатків, які входять до соціальних видатків: вузьке, широке, більш широке розуміння. У найвужчому – лише соціальний захист, а саме виплати для малозабезпечених сімей, пенсії, допомога інвалідам тощо. У більш широкому розумінні – соціальний захист, медицина, освіта, пенсії, культура і спорт. Найширше розуміння охоплює не лише прямі виплати, та витрати на соціальні послуги, але і витрати на інші сфери, які впливають на добробут населення. До них відноситься: охорона довкілля, правопорядок, житлово-комунальне господарство тощо.

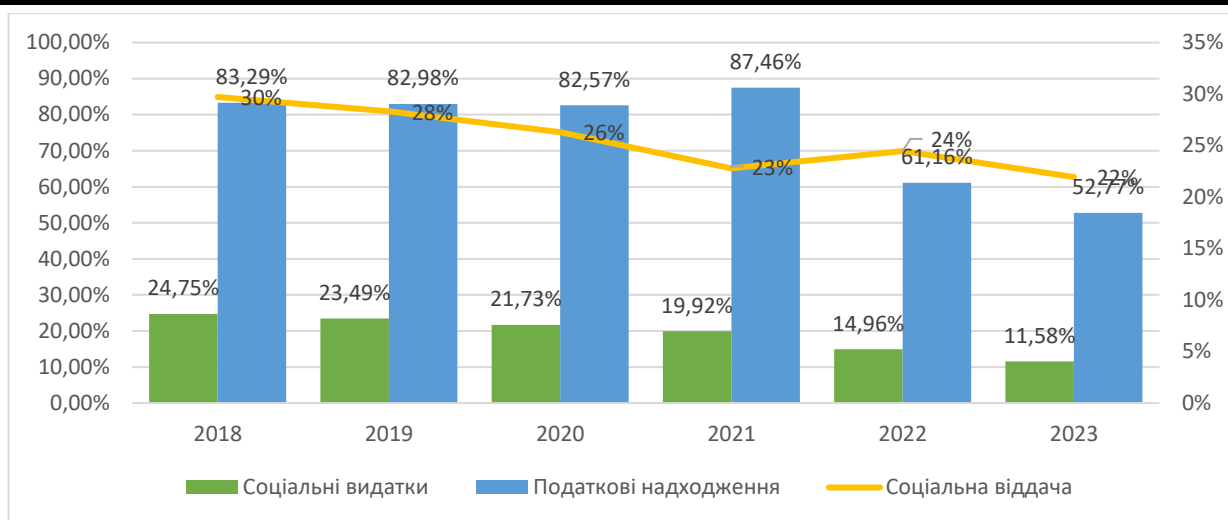

Рис. 4. Динаміка соціальної віддачі податків 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними: [2]

За результатами розрахунків, спостерігається негативна динаміка соціальної віддачі, яка особливо спостерігається в останніх двох роках. Це свідчить про те, що в 2022-2023 рр. держава витрачала значно менше коштів на соціальні заходи ніж у 2018. Також спостерігається падіння соціальної віддачі у 2019-2021 році через COVID-19. Середнє значення соціальної віддачі у 2018-2023 роках становить 25,5%. У зв'язку з агресією росії, зростання безробіття, інфляції, падіння

валового внутрішнього продукту - негативно вплинули на доходи населення. Слідом - зростання бідності. Через війну, знищення житлової інфраструктури, тисячі людей залишилися без домівок, що також вплинуло на їх рівень життя.

Щодо критерію податкової стабільності, то хочемо зазначити, що протягом 2018-2023 років Податковий кодекс України зазнав численних змін, які охоплюють різні аспекти оподаткування (рис. 5).

Рис. 5. Динаміка кількості змін Податкового кодексу України за період 2018-2023 рр.

Джерело: побудовано автором за даними: [6]

В Україні зміни до податкового законодавства можуть вноситися декілька разів на рік, що негативно впливає на інвестиційний клімат та економічне зростання.

Наведена динаміка на рис. 5 свідчить про нестабільність податкового законодавства. Найбільше змін у 2022 році – 30. Причиною є повномасштабне

вторгнення, що змусило владу переглянути податкову політику з метою збільшення доходу бюджету, та підтримання економічної стабільності в країні.

Критерій гнучкості визначає здатність держави швидко реагувати на зміни в економічній ситуації за допомогою податкових інструментів, допомагає стримувати ріст інфляції, а також адаптуватися до нових умов і викликів. Беручи до уваги Україну, вона швидко адаптувалась до умов війни запровадивши численні антикризові заходи, включаючи фіксацію обмінного курсу. З початку війни, суттєва підтримка зі сторони міжнародних партнерів, сприяла стабільності фіскальної системи.

Перехід НБУ у 2023 році до режиму керованої гнучкості обмінного курсу, дозволив стабілізувати гривню попри усі виклики війни. Тому, можемо зробити висновок, що у період 2022 – 2023 років, фіскальна система України показала високу гнучкість.

Таким чином, результати оцінки відповідності податкової політики критеріям ефективності свідчать, що податкова політика України була ефективною за критеріями гнучкості та соціальної справедливості, проте зазнала суттєвих проблем під час аналізу фіскальної достатності, стабільності, економічної ефективності через вплив війни (Табл.4).

Таблиця 4

Відповідність податкової політики України критеріям ефективності

Критерій	Значення
фіскальна достатність	не відповідає
економічна ефективність	не відповідає
соціальна справедливість	відповідає
стабільність	не відповідає
гнучкість	відповідає

Джерело: сформовано автором

Висновки. Виходячи з проведеного аналізу, можемо зробити висновки, що низька фіскальна ефективність є ключовою проблемою у ефективності податкової політики. Вона характеризується високим рівнем безробіття, та зростанням тіньової

економіки, особливо після повномасштабного вторгнення. Для усунення цих проблем варто посилити боротьбу з безробіттям, вдосконалити стабільність податкового законодавства та ввести прогресивні ставки оподаткування.

References

- Finansovyi Portal Ministerstva Finansiv Ukrainy. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/> [in Ukrainian]
- Open Budget. Derzhavnyi veb-portal biudzhetu dlia hromadian. URL: <https://openbudget.gov.ua/> [in Ukrainian]
- CASE Ukraina. Bilshist ukraintsiv nedootsiniuiut obsiah splachenykh podatkov u 2 razy-opytuvannia KMIS. URL: <https://cost.ua/bilshist-ukrayintsiv-nedootsinyuyut-obsyag-splachenih-podatkov-u-2-razi-opituvannya-kmis/> [in Ukrainian]
- Verkhovna Rada Ukrainy. Biudzhetni kodeks Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian]

- Verkhovna Rada Ukrainy (2010) Podatkovyi kodeks Ukrainy, No. 2755-VI, 2December. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> [in Ukrainian]
- Kaneva, T., Chugunov, I., Pasichnyi, M., Nikitishin, A., Husarevych, N. (2022). Tax Policy for Economic Recovery and Sustainable Development After COVID-19. *Problems of Sustainable Development*, 102–109. URL: DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4220926> [in English]
- Mel'nyk, V. M., Rudenko, V. V. (2022). Vplyv fiskalnogo mehanizmu na investytsijnyj rozvytok sub'ektiv gospodarjuvannja u kraï'nah ES i v Ukraï'ni. *Problemy ekonomiky. Finansy ta bankivs'ka sprava – Problems of the economy. Finance and banking*, 2 (52), 145–162. URL.: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2022-2_0-pages-145_162.pdf [in Ukrainian]
- Nikitishyn, A. O. (2019). *Podatkova polityka v umovah ekonomichnyh peretvoren*. Kyiv: Kyiv. Nacionalniy torgovelno-ekonichniy universytet. URL.: <https://doi.org/10.31617/m.knute.2019-854> [in Ukrainian]
- Nosevych, V. and Artiukh, O. (2023) Suchasni problemy priamoho opodatkuvannia v Ukraini - *International Science Journal of Management, Economics & Finance*. 2(4), pp. 11-20. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjmef> [in Ukrainian]
- Rudenko, V.V. (2020) *Identyfikatsiia funktsionalnykh skladovykh fiskalnoho mekhanizmu rehuliuвання investytsiinoho rozvytku natsionalnoi ekonomiky - Ekonomika ta derzhava*. 7. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/7_2020/12.pdf [in Ukrainian]